

*Кость Широцький -
маловідомий
подільський
геній*

**Вінниччина: історія,
сьогодення, майбутнє**

«Кожен свідомий народ завжди живе і відчуває усе по-своєму — не так, як народи з іншим життєвим укладом. Життя й історія свідчать, що без особливого укладу життя і без мистецтва не було жодного народу. Будучи могутнім засобом спілкування і єднання людей, пробудження і плекання в них альтруїстичних нахилів, мистецтво завжди посідало в житті одне з найважливіших місць»

Ці рядки належать класику українського мистецтвознавства, історика, етнографу, громадському та політичному діячу Костянтину Віталійовичу Широцькому. Цьому видатному історика мистецтва, що жив в період зламу двох епох, доля відпустила 33 роки земного життя, яке було насичене подіями, творчою працею, пошуками скарбів народної мудрості. Він відійшов у вічність ще молодим, так і не реалізувавши всі свої таланти, вміння та знання. Народився він **7 червня 1886** року у с. Вільшанка Подільської губернії в сім'ї священника.

Драматична історія кохання, що пов'язана з його родиною, мабуть, достойна написання цілого роману. Дід Костянтина Віталійовича – Іван Квартирович, теж син священника, учився в семінарії Кам'янець-Подільського та винаймав житло разом з майбутнім відомим поетом Степаном Руданським. Разом вони закохалися в дочку хазяйки – карооку красуню Марію Княгницьку, що закохалася в Степана. Руданський, після закінчення семінарії, від'їжджає до Петербургу для продовження навчання у духовній академії.

Він заручається згодою Марії на одруження після закінчення ним навчання, але «не так склалося, як гадалося».

Тим часом Іван Квартирович дає обітницю стати ченцем та пішки йде до Києво-Печерської лаври, бо життя без Марії втратило для нього сенс. Проте ченцем Іван не став, захворів його батько і він повертається додому. Дорогою не витримує та заїжджає до Княгницьких, де дізнається, що Маріїн наречений Степан Руданський проти волі батьків у Петербурзі вступив не до духовної, а до медико-хірургічної академії та ще й вийшов з духовного стану. Це був в той час виклик суспільній моралі. Батько Руданського відрікається від сина. Обурення старої Княгницької, що була вдовою священника, теж не має меж: вона забороняє Марії навіть думати про Степана. Руданський тужить у Петербурзі за коханою Марією, виливаючи сум у рядки пісні. Поет їй присвятив вірша «Ти не моя», знаменита пісня «Повій, вітре, на Україну», яку Руданський написав у Петербурзі, теж присвячена саме Марії Княгницькій, майбутній бабусі Костя Широцького.

*Повій, вітре, на Україну,
Де покинув я дівчину,
Де покинув чорні очі...
Повій, вітре, з полуночі!..*

Степан Руданський

Через рік дівчина стає дружиною Івана Квартировича, він бере на утримання її стару матір і двох Маріїних малолітніх сестер, приймає бідну парафію села Сатанівка Проскурівського повіту. Проживши з Іваном 12 років, Марія померла, того ж року померло і троє їх діток. Згодом, одна з доньок Квартировичів вийшла заміж за священника Віталія Широцького та народила сина Костянтина.

До кінця свого життя Іван Квартирович шкодував, що не став ченцем, приписуючи ранню смерть дружини та трьох дітей, кількох пожеж у власному будинку Божому покаранню за порушення ним обітниці. Усе своє життя в сані священника, намагаючись спокутувати свою вину, присвятив любові та допомозі сиротам, нещасним і знедоленим.

*Батьки
Костянтина
Віталійовича
Широцького*

Костянтин, майбутній вчений, навчався спочатку у Вільшанській церковно-парафіяльній школі, потім у Тульчинському духовному училищі, Кам'янець-Подільській духовній семінарії, де був членом української громади. Через переслідування

семінарською адміністрацією він закінчував Новочеркаську семінарію, також навчався у Кам'янецькій художній школі для селянських дітей. Широцький характеризував свій рід: *«Костянтин Віталійович Широцький. Похожу з старого українського роду Шеїчів-Широцьких...»*

Кость Віталійович, як він писав, *«Нижчу освіту дістав при батьках. По укінченю теологічних клясів Подільської духовної семинарії та артистично-промислової школи у Кам'янці року 1906 вступив до Петербурзького університету...»*.

Коло його інтересів було широким: любов до минулого органічно поєднувалася з інтересом до тогочасного стану культури в Україні. Тому і фахову освіту Широцький отримав достойну. Він закінчив у Петербурзькому університеті (1906-1910/1911 рр.) історико-філологічний факультет та паралельно навчався у Петербурзькому археологічному інституті (1906-1910/1911 рр.), після чого Костянтин був зарахований в дійсні члени (колишнього Імператорського Російського) Археологічного Товариства, де завідував музеєм до 1917 року, та був залишений при університеті як професорський стипендіат. Після успішного складання в 1915 році магістерського іспиту, Костянтин Широцький викладав у Петербурзі: історію стародавнього київського та галицького мистецтва в університеті у 1915-1917 роках та безкоштовно читав курс історії українського мистецтва в нелегальному українському університеті «Наша школа».

В 1918 році в Києві викладав історію в Українському народному університеті, а також був призначений виконуючим обов'язки екстраординарного професора на кафедрі історії українського мистецтва в Кам'янець-Подільському державному університеті (1918-1919 рр.), де планував викладати історію класичного мистецтва й українське мистецтво великокнязівської доби.

Професор Олександр Грушевський (син Михайла Грушевського) серед викладачів і слухачів курсів українознавства Петербурзького університету У першому ряду сидять зліва направо: Олександр Грушевський (6-й), Кость Широцький (7-й), Олекса Лотоцький (9-й) Санкт-Петербург. Початок 1910-х рр

Петербурзьська українська студентська громада, Широцький у 1-му ряду, третій зліва

Кость Широцький завжди був у вирі громадського життя: приймав участь в діяльності українського товариства «Просвіта», Петербурзької студентської громади, Наукового товариства імені Шевченка у Львові, Російського археологічного товариства, Українського наукового товариства у Києві. Кость Віталійович виявився одним з найдіяльніших учасників Науково-Просвітнього Товариства, яке об'єднало всі українські гуртки вищих навчальних закладів Петербурга на національно-просвітньому підґрунті.

Разом з своїми друзями Павлом Зайцевим та Олександром Лотоцьким, Кость Широцький приймав участь в роботі так званого «Товариства українських поступовців» (ТУП), таємної позапартійної політичної і громадської організації для координації українського національного руху. В цю організацію входили Михайло Грушевський, Симон Петлюра, Володимир Винниченко та інші.

Володимир Січинський, видатний мистецтвознавець, архітектор, графік, бібліограф, громадський діяч, який був знайомий з Широцьким ще по Кам'янець-Подільському, так його характеризує: *«Тихий, спокійний, делікатний по своїй вдачі і лагідний в поводженню з людьми, К. Ш. в той же час відзначався сміливістю і твердою рішучістю у своїх замірах не тільки на полі чисто-науковому, але і в громадській діяльності. Переконаний український самостійник і радикальний у питаннях соціальної натури, не терпів компромісів з російською владою і вірив лише в революційний шлях української боротьби»*. Як згадує той же Січинський: *«здоровля його було дуже підточене. Ще в Петербурзі, живучи в досить тяжких матеріальних умовах і не дбаючи про себе, нажив по “дешевих їдальнях” катар шлунка; згодом хвороба значно погіршилася, так що К. Ш. примушений був виїхати на село до рідного Поділля до свого старенького батька в Білоусівку [Тульчинського р-ну]»*

Широцький активно публікує свої мистецтвознавчі й етнографічні розвідки у таких поважних виданнях: «Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка», «Православная Подолия», «Подольские епархиальные ведомости», пізніше співпрацює з київськими, львівськими, московськими й петербурзькими газетами та часописами.

Широцький привернув увагу мистецького світу до художників, що творили в Україні: опублікував розвідки «Український художник Тропінін», «Дещо з української творчості артиста-маляра Тропініна», «Життя і діяльність Григорія Кириловича Левицького». Василю Андрійовичу Тропініну Широцький відвів особливу увагу та роль в історії українського малярства, порівнюючи його біографію з життям Шевченка: *«Біографія Тропініна інтересна тим, що трохи нагадує горопашне житє Тараса Шевченка»*.

Тропінін народився у 1776 році кріпаком графа Мініха, згодом він, як частина посагу доньки, став власністю графського зятя Моркова. За графськими забаганками, Василя, який з дитинства проявляв здібності до навчання та малярства, відсилають в Петербург навчатися кондитерському мистецтву в домі графа Завадовського, відомого державного діяча, Почесного аматора Імператорської Академії мистецтв. Тропініну пощастило, завдяки знайомству з Завадовським та його особистому таланту, Морков (з великими перешкодами) дозволяє стати вільним слухачем Петербурзької Академії мистецтв.

Боячись втратити свого кріпака, роботи якого помітила сама імператриця, Морков поспішно забирає Тропініна з Академії та відправляє на Поділля, на нові землі, подаровані царицею Катериною. Маєток знаходився на околицях міста Могилева-Подільського, у живописному місці, де ріка Лядова впадає в Дністер.

Тут, на Поділлі, відомий в Росії художник, а тоді ще кріпосний, лише в сорок сім років одержав довгоочікувану волю. Граф відмовився визволити з кріпацтва єдиного сина художника, якого Тропінін так і не побачив вільним.

Подільський період життя митця відзначений не тільки парадними портретами панів, але і портретами місцевих селян, серед яких портрет повстанця Устима Кармалюка, та багато інших полотен. Особливе місце в творчості Тропініна займає відома картина «Весілля в Кукавці», на якій зображена жанрова картинка з життя українських селян. Одна з найкращих ранніх робіт Тропініна портрет «Дівчина з Поділля».

Роботи В. А. Тропініна: «Дівчина з Поділля» (1816 р.), «Весілля в Кукавці» (1810 р.), «Устим Кармалюк (1820-ті р.), портрет Пушкіна (1827 р.)

Цікавий факт із життя митця, досліджений Широцьким. Російський поет Олександр Пушкін, який, до речі, був не в захваті від власного обличчя, сам замовив Тропініну свій портрет.

Художник зобразив його у ранковому «негліже»: зі скуйовдженим волоссям, у халаті (в той час він вважався не тільки зручним домашній одягом, а й своєрідним символом волелюбності і вольності), у сорочці з розхристаним коміром, недбало пов'язаній хустині. Поет поклав свою випещену руку з заповітним містичним перснем на великому пальці руки на стос паперу, ніби «прислухаючись до музи». Це полотно припало Пушкіну до душі.

В своїх наукових працях Костянтин Віталійович досліджував українське національне вбрання в малярському спадку Шевченка (праці «Деякі портрети, роблені Т. Шевченком», 1911 р., «Шевченко – художник», 1914 р. та інші). Також він вивчав зображення вишивки на портретах українських дівчат В. А. Тропініна.

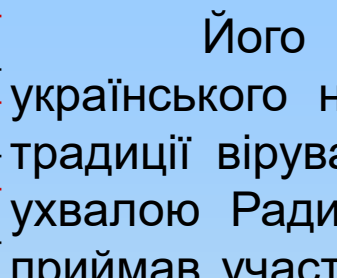
Широцький вважав, що український народний орнамент, що поєднав в собі елементи давнини, західних та східних течій, є найбільш стародавнім та оригінальним у східній Європі. Він визначав, що орнаменти Західної України та Поділля зберегли звичаї старовини з її простотою та архаїчністю, а орнаменти Лівобережжя – запозичили пишність від південних народів.

Серед його етнографічних робіт виділяються «Бурсацький жаргон української мови на Поділлі», «Словарець бурсацького говору» (він сам був «бурсаком», так що цей матеріал знав досконально), «Подольские “колядки” и “щедрівки”». Одна із перших наукових робіт Костянтина Віталійовича була пов'язана з вивченням поєднання жовто-блакитних та жовто-синіх барв на килимах та жіночих плахтах по всій Україні, зокрема й на Поділлі.

*В. А. Тропінін
«Подольянка» (1825 р.),
«Українець» (1820 р.)*

Його особливо цікавило культурне та мистецьке самовираження українського народу: побут, ремесла, традиційне народне вбрання, обряди, традиції вірування. Ще навчаючись на історико-філологічному факультеті, за ухвалою Ради етнографічного відділу Російського музею ім. Олександра III приймав участь у комплектуванні подільських колекцій. Для цього впродовж 5 років Широцький разом з колегами здійснив 7 етнографічних експедицій по Подільській губернії, зібравши для музею більше 1000 експонатів. Це предмети народного побуту, традиційне вбрання, фрагменти вишивок, прикраси до одягу, писанки, гончарні вироби. Частина з них, наприклад з настінного хатнього розпису, зберігається і нині у Російському етнографічному музеї (Санкт-Петербург). Та досі не всі експонати, знайдені вченим, досліджені істориками.

У 1915 році Костянтин Віталійович завдяки своїй науковій обізнаності, ерудиції, працелюбству отримав від Петербурзького університету трирічне наукове відрядження за кордон. Для дослідження римських та християнських старожитностей він відправився до колишніх володінь Візантійської імперії та до Італії. Однак, через події Першої світової війни, через три місяці він був змушений повернутися на Батьківщину. Під час відрядження Широцькому вдалося відвідати відомі музеї Венеції, Падуї, Сієни. На початку 1917 року мистецтвознавець подорожував землями Буковини, Галичини та Полтавщини, збираючи матеріал для наукових досліджень. Одночасно з виконанням наукової роботи, за пропозицією відомих державних і громадських діячів Д. Дорошенка й О. Лотоцького, був комісаром Городенківського повіту у Галичині від Тимчасового уряду.

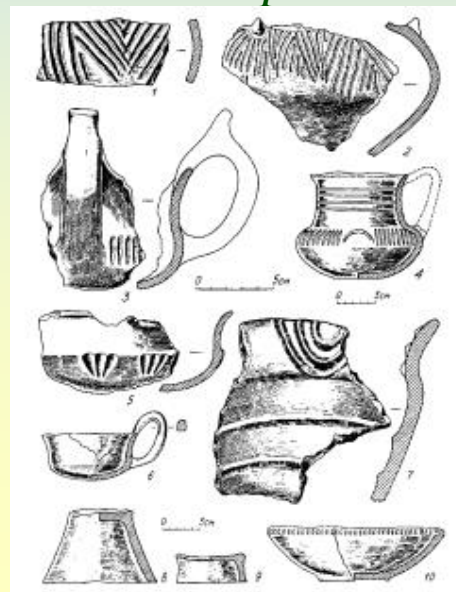
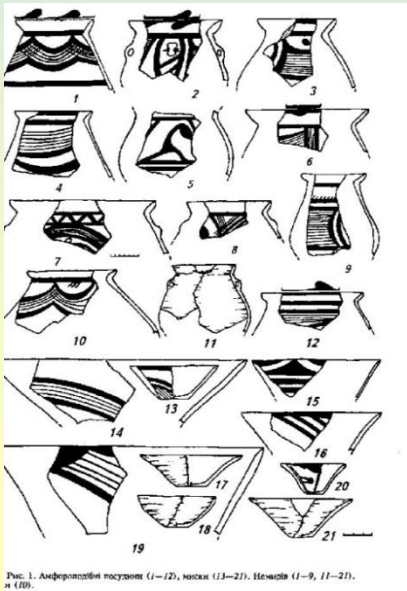
Маючи професійну освіту, Широцький приймав участь в археологічних розкопках. Він писав: *«Року 1911, 1912, 1913 з доручення Археологічної комісії брав участь в розкопах скитських та слов'янських городищ в Новгородщині та біля Немирова й Ташлика на Поділю».*

Результати першої термінової наукової експедиції до Немирівського городища, яка проводилась за ініціативою Імператорської археологічної комісії під керівництвом професора Гамченка у 1909 році, були викладені у працях «Спостереження над даними дослідів трипільської культури 1909-1913 рр.», «Археологічні дослідження 1909 року на Поділлі по Трипільській культурі». Наступна експедиція була через рік, в 1910 році під керівництвом професора Спіцина. Під час експедицій були відкриті залишки трипільського поселення, була розкопана окрема вулиця поселення, схожого на слов'янське, із хатами, коморами й побутовими предметами, зокрема, жорнами, ножами, пилками, стрілами, різьбами, черепками, кістками, фігурками звірів.

У 1912 році, за словами кандидата історичних наук Лілії Іваневич, він провів археологічне дослідження в столиці Дністровського Пониззя — Бакоті Ушицького повіту та видав книгу «На руїнах Бакоти». Іваневич пише: *«Не обминув археологічних досліджень і наш земляк – дослідник історії й культури України К.В. Широцький..., присвятивши цьому заняттю значну частку свого недовгого життєвого шляху і декілька ґрунтовних, однак переважно маловідомих наукових праць».* Брав участь в археологічних пошуках у новознайдених стародавніх печерах з похованнями у Києві та у розкопках залишків Десятинної церкви, тощо.

Знахідки Немирівського городища археологи віднесли до перед татарських часів – X-XI ст. н. е. Це відкриття належало Костю Широцькому, яке він зробив ще у далекому 1913 році. Вчений відмітив, що вкопані у землю квадратної або прямокутної форм будинки вже мали печі, але дах був без стелі, також тут віднайшли залізні серпи й ножі, що говорило про високий ступінь розвитку того суспільства, а голки й гребінці були ще з кістки, пилки, лопати та дерев'яні орачі. Про слов'янське походження поселення, підкреслив Кость Широцький, свідчили геометричні узорі з цятками і кривульками на уламках посуду, крім цього серед археологічних знахідок селища мали місце козацькі люльки та келихи.

Фрагменти кераміки з розкопок Немирівського городища 1909- 1913 років, що зберігаються в Державному Ермітажі Росії, сучасний вигляд валів Немирівського городища

Кость Широцький ще у Петербурзі познайомився з студенткою Бестужевських вищих жіночих курсів Надією Суровцевою, яка суміщала навчання з роботою медсестри в лазареті (йшла I світова війна) та з секретарюванням в нелегальному українському університеті. Вони з Костем зустрічалися в Петербурзі, в Умані, де раніше жила Надія, удвох їздили в село до її батьків. Закоханий юнак посватався до Надії, але не судилося...

Надія Суровцева, історик, помічник Михайла Грушевського. Вона перекладала з 10 мов, перша в СРСР жінка, яка мала звання доктора філософських наук: під час короткої еміграції до Австрії закінчила філософський факультет Віденського університету, захистивши дисертацію на тему «Богдан Хмельницький і ідея української державності».

Надія, повернувшись з еміграції на Батьківщину, з 1927 року з політичних мотивів заарештовувалась кілька разів та знаходилась у засланні до 1954 року, її повнісню реабілітували лише у 1957 році.

Цікавий факт: Надія провела дитинство в Києві, у центрі міста, в районі, що здавна мав назву «Козине болото», в будинку, в якому деякий час квартирував Тарас Шевченко разом з художником Михайлом Сажиним і поетом Олександром Афанасьєвим-Чужбинським. Цю хату придбав полтавський дворянин-поміщик Трифон Андрійович, що мав козацьке прізвище Сирівець і який згодом став дідом Надії Суровцевої.

На фото:

Надія Віталіївна Суровцева

Костянтин Віталійович багато часу та сил присвятив вивченню творчої спадщини Шевченка. Ним були написані статті: «Деякі портрети, роблені Т. Шевченком» (1911 р.), «К. Брюлов і Т. Шевченко» (1913 р.), «Гравюри Т. Шевченка», «Карикатури Т. Шевченка», «Портретні твори Т. Шевченка», «Шевченко художник», «Т. Шевченко як ілюстратор» (усі 1914 рр.).

Мистецтвознавець цікавив Шевчено також не тільки як поет і академік. Йому був цікавий Тарас як людина, з її радощами та прикрощами, як людина, що пройшла свій життєвий шлях від кріпака до всесвітньо відомого письменника.

Проживаючи в Петербурзі, Кость Широцький разом з другом Павлом Івановичем Зайцевим, в майбутньому упорядником та редактором 16-томного видання творів Шевченка, розшукував документи, художні роботи, записи поета та опрацьовував докладний опис цих пам'яток. Вони готували матеріали до ювілейної виставки в Історичному музеї, присвяченій 100-річчю з дня народження та 50-річчю з дня смерті поета.

Широцький писав в 1914 році: *«Численні твори [Шевченка] розкидані по цілій Росії або пропали або були до цього часу в повному забутті і лише тепер, після понад півсторічної перерви витягаються на світ Божий і жападливо скуповуються колекціонерами»*. З великої кількості полотен та малюнків залишилось 835, а ще майже 300 - загублені.

Досліджуючи творчість Тараса Шевченка, Костянтин в 1910 році розшукав у Каневі всіма забуту Ликерію Полусмак, зробив записи споминів з її слів, відзначивши, що: *«через старечу пам'ять її, через особливі обставини а може й через неосвіченість їх авторки часто розходяться з відомими фактами життя поета»*. Він найняв фотографа, який сфотографував цю, вже 70-річну жінку.

Ликерії

Моя ти любо! Мій ти друже!
Не ймуть нам віри без хреста,
Не ймуть нам віри без попа
Раби, невольники недужі!
Заснули, мов свиня в калюжі,
В святій неволі! Мій ти друже,
Моя ти любо! Не хрестись,
І не кленись, і не молись
Нікому в світі! Збрешуть люде,
І візантійський Саваоф
Одурить! Не одурить бог,
Карать і миловать не буде:
Ми не раби його – ми люде!
Моя ти любо! усміхнись,
І вольную святую душу,
І руку вольную, мій друже,
Подай мені. То перейти
І він pomoже нам калюжу,
Pоможе й лихо донести,
І поховать лихе дебеле
В хатині тихій і веселій.

Тарас Шевченко

Тарас Шевченко
«Ликера
Полусмакова»,
1860, вугілля

Цей вірш Тарас Григорович присвятив 19-річній дівчині Лукерії Полусмак, вона стала останньою, кого поет покохав незадовго до своєї смерті. Лукерія, або Ликера, колишня кріпачка, а згодом служниця дворянина, письменника Миколи Макарова, двоюрідного брата Опанаса Марковича (чоловіка Марка Вовчка)

Вибір Шевченка вкотре був невдалий, останнє кохання обернулось великою трагедією для нього. Це була дівчина-метелик, що не знає, куди летить, чого хоче. Вона й близько не уявляла, з ким звела її доля. Напрочуд точно описала дівчину Ліна Костенко:

70-річна Ликера,
«самовидиця
останніх радощів
і болів
Т. Шевченка»

*Той любить Фані Брон, той любить Беатріче,
Лауру, Ганську або Наталі.
Коштовні імена на бархаті сторіччя!
Немеркнучі зірки на обріях землі!
О, скільки взято нот і списано паперу!
Шкода, як ореол не держиться чола.
Коли безсмертя впало на Ликеру,
Вона якраз по бублики ішла.*

Тарасові Григоровичу, йшов 44-ий рік, коли був підписаний указ про його помилування і він мав змогу повернутися із заслання.

У восьмирічному віці Ликера лишилася сиротою, росла разом із панянкою Варварою Карташевською. Так зросла «напівінтелігентна» (вираз Костя Широцького) кріпачка. У 1859 році хазяї привезли її в Петербург. У 1860 році на літературній вечірці Варвари Карташевської Тарас Шевченко вперше побачив Ликеру. Вона сподобалася Тарасу, який скучив за рідним, українським.

«Шевченкови Ликера стрінулася в останню пору його життя, по повороті його з другого заслання, тоді як він носився з мрією про свій куток (купував ґрунт і збирався класти хату) й родинне жите» - так писав Широцький в своїй статті.

Щоб заслужити прихильність коханої, Шевченко обдаровував її сукнями, туфлями, перснями, сережками і навіть купив їй Євангеліє з золотими краями. Після довгих залицянь дівчина прийняла пропозицію руки і серця від Тараса. Через два дні після сватання, Шевченко написав листа до Ликериного пана з проханням благословити Ликеру на шлюб із ним. Відповідь від Макарова була з побажанням щастя та спокою, але містила застереження від нерівного шлюбу.

Роман з Ликерою став явним. Всі друзі Шевченка вважали, що це *«едва ли может принести счастье им обоим»*. Він сердився: *«Хоч би й батько мій устав із домовини, я б і його не послухав!»*

Шевченко активно готувався до одруження, найняв для Ликерії репетитора, аби той навчив наречену хорошим манерам і прищепив їй елементарні знання.

Дівчина гуляла з Тарасом по Петербургу в білому, шнурованому золотом, пальті (зшитому за його ескізом) й білому береті а ля Гарібальді. В Петербурзі пліткували, що він витратив на подарунки нареченій 1000 крб. Стільки ж грошей Шевченко відіслав братові на купівлю землі під Каневом, де хотів жити з жінкою після шлюбу. Якийсь час дівчина жила у своїх хазяїв, потім Шевченко найняв їй квартиру. Щодня бував у коханої, але не лишався пізніше 9-ї години вечора. Пізніше Шевченко дізнався, що репетитор залишався у Ликери замість нього. Це прикро і боляче вдарило по поетових почуттях. Весілля не відбулося.

«Се останнє коханнє блиснуло йому радісною прощальною усмішкою після довгих житєвих страждань, але й воно його зрадило, скалічивши до останку не тільки життє поета, а й самої дівчини...». В Тараса Григоровича стався серцевий напад, попереду залишалися сто днів до його смерті.

Тим часом Ликера втекла з квартири, розповідаючи всім, нібито, Тарас застав хату неприбраною та й сказав: не хочу такої жінки.

Зустріч з Ликерою укоротила поету життя: 28 липня 1860 року — Тарас Шевченко сватає Ликеру; 9–12 вересня — розрив з Ликерою; 26 лютого 1861 року о пів на шосту ранку Шевченка не стало: при повній свідомості, на ходу — впав і помер.

Ликера Полусмак після смерті Шевченка вийшла заміж за перукаря Яковлева, гіркого п'яницю. Коли чоловік помер, а їх діти стали дорослими, подалася до Канева, проживши там останні роки. Знімала найдешевші кімнатки, заробляла шитвом та пережила Шевченка на більш, ніж півстоліття. Майже щодня навідувалася до могили поета й одного разу написала в книзі відвідувачів: *«Сподіваюсь, ти бачиш, як я каюсь...».*

На ряду з іншими мистецтвознавцями, такими, як Данило Щербаківський, Павло Жолтовський та Платон Білецький, не міг оминати Костянтин Широцький історичної теми «Козака Мамає», зробивши вагомий внесок у вивчення «мамаїв».

Майже на всій території проживання українського населення ще з давньої пори серед всіх верств суспільства був популярний образ «Козака Мамає». Картини з його відображенням можна було зустріти і в селянських хатах, і в розкішних панських та дворянських садибах. Зображували козака не тільки на картинах, а й на гравюрах. Цього сюжету не знає мистецтво сусідніх нам слов'янських народів, однак в Україні «Козак Мамає» був і залишається надзвичайно популярним героєм, ставши своєрідною візитною картою українського давнього мистецтва. Однак, в деяких мистецьких колах естетична оцінка подібних картин була невисокою, вважаючи, що «належать вони до числа творів вкрай наївних і брутальних».

В монографії «Очерки по истории декоративного искусства Украины. – I. – Художественное убранство дома в прошлом и настоящем» Широцький зазначає: *«Украшение жилых строений живописью и другими приемами декораций были связаны с самой жизнью... А жизнь украинского народа... представляла собой героический период, дух которого должен был проникнуть в искусство... что действительно мы видим в изображениях козака-бандуриста...»*

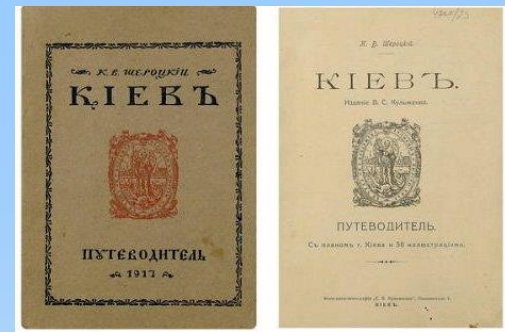

Краєзнавець Широцький так описує козака: «... на картинах тоже можно видеть молодцеватого запорожца с лихо закрученными усами и с чубом за левым ухом (оселедец) на бритой голове... вооружен луком, ружьем, арбалетом, пикой или саблей,- конь вдали пасется на свободе... Время появления Мамаев, вероятно, не позже полов. XVII ст...»

Костянтин Віталійович детально розглядає все аспекти вивчення Мамаєв: це і письменники, які писали на цю тему (Котляревський в “Енеїді”, Гоголь, Шевченко, Куліш та ін.); розпис зображеннями козаків-бандуристів не тільки стін та дверей в хатах, а й в так званих «мальованих» корчмах, навіть на стінках вуликів. Навіть вивчав конструкції бандур, які зустрічалися на старовинних малюнках «мамаїв».

Кость Широцький розглядав цю народну картину в інтер'єрі традиційної давньої української хати: «фігуру Мамаєв дуже хотілося б зблизити з сидячою по-східному фігурою персіянина на старих східних килимах та кераміці XIII—XV ст.». Водночас Широцький писав про можливі впливи на формування цих картин європейського живопису, зокрема голландського живопису XVI —XVII ст. Спокійна, лінива постать козака-бандуриста з підібраними «по-турецьки» ногами з надто спокійним загальним настроєм, якимось мимоволі наводить думки про Схід.

Деякі сучасні дослідники вважають, що в образі «Козака Мамаєв» заковано архетип воїна-героя, богатиря, воїна-ватажка, воїна-сакрального предка, або, іншими словами, козака-характерника.

Широцький є автором першого путівника по мистецьким пам'яткам Києва, виданого у 1917 році, що став одним із

найцікавіших з киевознавчих видань. Путівник становить і дотепер наукову, історико-культурну цінність і викликає колекційний інтерес та є бібліографічною рідкістю. Ось як описана в путівнику будівля Національного художнього музею України, який мав в той час назву «Київський художньо-промисловий і науковий музей імператора Миколи Олександровича»: *«Напроти Царського саду на штучному підвищенні... розташована одна з кращих будівель Києва ...музей, споруджений за проектом архітекторів Бойцова і Городецького у 1897-99 рр. Будинок зведено у класичному (доричному) стилі; до підвищеної тераси музею ніби до Акрополя ведуть широкі сходи. Два леви стережуть головний вхід, схований під гекзастильною колонадою; на фасаді музею тригліфний фриз із метопами... та фронтон з алегоричною групою, що зображає мистецтва...».*

Історики зазначають, що Широцький подав важливу інформацію про історію заснування музею, спорудження будівлі для нього та його урочисте відкриття, огляд експозиційних залів з описом найцінніших пам'яток архітектури і зміст бібліотечних фондів музею в своєму путівнику.

Наш краянин Широцький приймав участь в роботі комісії, результати, якої мали важливе значення для України, для її державності. Проголошення незалежності України спонукало творців держави почати роботу по створенню національного гербу, адже це символ, який презентує країну, як суверенну незалежну державу. *«Українська Народня Республіка, ставши наново державою, самотійною, незалежною, мусила вибрати собі й державний герб...»* – писав тоді Михайло Грушевський.

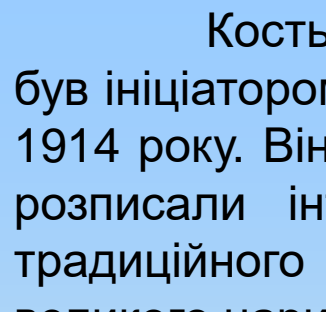
В листопаді 1917 року парламентом УНР була створена підготовча комісія з створення та ухвалення герба України. До її складу входили видатні науковці, юристи, мистецтвознавці, фахівці із геральдики: Михайло Грушевський, Василь та Федір Кричевські, Микола Біляшівський, *Кость Широцький*, Григорій Павлуцький, Георгій Нарбут. Розробити проекти малюнків герба та печатки УНР було доручено графікові й архітекторові Василю Кричевському.

З перших кроків діяльності перед українською владою гостро постало і фінансове питання. Перша українська банкнота з'явилася в обігу в грудні 1917 року, як елемент її оформлення був використаний тризуб, на той час ще не затверджений як державний герб України.

Творці сучасного державного герба України графічне зображення Тризуба побудували на основі зображення, розробленого у 1918 році Василем Кричевським.

Герб Української Народної Республіки, 1918 рік

Кость Віталійович Широцький частину свого життя провів у Білоусівці, був ініціатором і безпосереднім учасником розпису Білоусівської церкви влітку 1914 року. Він організував групу київських художників, які в унікальному стилі розписали інтер'єр місцевого храму з використанням етнічних мотивів традиційного народного мистецтва. В селі він зібрав цінний матеріал для великого нарису «Подольские колядки и щедривки»

До речі, в селі Білоусівка, з 1895 року, служив в церкві священником Дмитро Феофанович, батько Миколи Леонтовича. Невідомо, коли родина Леонтовичів змінила місце свого проживання і покинула Білоусівку, але відомий той факт, що навесні 1908 р. Микола Леонтович із сім'єю переїхав сюди до батьків. Леонтович збирав та обробляв записані у селі народні мелодії та пісні.

Хвороба шлунку постійно нагадувала про себе Широцькому й не давала йому можливості довго підтримувати такий насичений ритм життя. Тому, після падіння Центральної Ради К. Широцький спробував зосередитися лише на викладацькій та науково-творчій роботі. Влітку 1918 року Костянтина Віталійовича обрали професором по кафедрі мистецтва Кам'янець-Подільського державного українського університету, та працювати йому не судилося. Наприкінці життєвого шляху, зовсім знесилений, Кость приїхав до батьків в Білоусівку, сподіваючись поправити здоров'я.

Лікар поставив зовсім молодому Широцькому дуже невтішний діагноз: туберкульоз кишково-шлункового тракту. Суботнього дня 13 вересня 1919 року в будинку батька в с. Білоусівка на 33-році Кость Широцький помер.

«ДО ВИСОКОПОВАЖНОГО ПАНА РЕКТОРА КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ з приводу несподіваної смерти Професора КОСТЯ ШИРОЦЬКОГО, мого шкільного товариша по Університету і найкращого приятеля, який знаний мені був яко людина високої науки і культури, чистого як хрусталь характеру, високого патріотизму і яко видатний громадський діяч, вважаю своїм сумним обов'язком переслати на Ваші руки, Високошановний Пане Ректоре, свій глибокий жаль і співчуття. Хай буде земля пухом НЕВТОМНОМУ ТРУЖЕНИКОВІ НА УКРАЇНСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ НИВІ. ГОЛОВА РАДИ НАРОДНІХ МІНІСТРІВ І.Мазепа».

Кость Віталійович прожив коротке життя, що було схоже на спалах зірки. На нашій землі він народився і виріс, учився і набирався розуму, тут він усвідомив себе сином свого народу. Перші його друковані праці з'явилися саме в подільській періодиці, коли хлопцю було всього вісімнадцять.

Наш земляк встиг залишити по собі достойну спадщину: це 237 праць (частина з яких і досі не надрукована), що були написані протягом всього лише 15 років наукової діяльності. Він займався дослідженнями регіональної історії, зокрема археологічними пошуками, історичним краєзнавством, історією декоративного й сакрального мистецтва, етнографією, фольклором, історією друкарства, гончарства, малярства, церковної та світської архітектури, народними звичаями, творчістю та життям Шевченка, Тропініна, Ломоносова.

Широцький брав активну участь у громадсько-просвітницькій роботі, був членом багатьох організацій, товариств, партій, викладав у трьох університетах, публікував праці, статті та рецензії практично в усіх найвідоміших тогочасних часописах України.

Кость Широцький видав нариси з історії декоративного мистецтва України «Художественное убранство украинского дома» (1913 р.) та у співавторстві з Павлом Балицьким «Буковина и ее прошлое» та «Иллюстрированная история Галичины» (1915 р.). Працюючи над своїми рукописами в Петербурзі, користувався численними першоджерелами. Він є автором першого путівника по мистецьким пам'яткам Києва (1917 р.), мав у своєму доробку працю «Старовинне мистецтво на Україні», напередодні смерті встигнув закінчити курс історії українського мистецтва у двох томах, працював над роботою «Український старовинний портрет».

Внесок вченого в дослідження історії та культури рідного краю досі залишається недостатньо вивченим та неналежно поцінованим. Провідною думкою всіх праць К. Широцького стало утвердження значимості й своєрідності українського національного мистецтва.

Зразу по смерті вченого частка його епістолярної спадщини з Тульчина потрапила до Вінницького краєзнавчого музею. Архів містив документи: свідоцтво про народження та смерть, матеріали про участь у будівництві української молоді держави у 1917 та 1918 рр., багате листування (зокрема з І. Огієнком), а також рукописи наукових праць. Нині доля цього архіву невідома. У наш час архів Широцького частинами зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. В. Вернадського, у Національному художньому музеї України, держархіві Хмельницької області.

Довгі роки К. Широцький був знаний тільки за кордоном як один з талановитих і авторитетних дослідників українського мистецтва, історії нашого Подільського краю, а сьогодні його ім'я повертається із забуття.

Коло його наукових інтересів й дотепер вражає. Вчитайтесь лише в цей перелік вкрай малої частини друкованих робіт Костянтина Широцького:

- Надгробні хрести на Україні. Львів. 1907 р.
- Несколько словъ о рождественскихъ обычаяхъ. Кам.-Под. 1907.
- Різдвяні свята на деяких пам'ятках староруського мистецтва. Київ. 1908 р.
- Подольскія “колядки” и “щедрівки”. Кам.-Под. 1908 р.
- Дещо з української іконографії. Київ. 1908 р.
- Черты античной и древне-христiанской живописи на украинскихъ писанкахъ. Кам.-Под. 1909 р.
- Народныя поверія о буднихъ дняхъ недели. К.-Под. 1910 р.
- Дещо з української творчості артиста-маляра Василя Тропиніна. Львів. 1910 р.
- Зносини України з Венецією в 1650 р. Київ. 1910 р.
- Покорщина. Київ. 1911 р.
- Ломоносов jako художник. К. 1911 (й російський переклад в „Искусстве”)
- Релігійні мотиви в картинах Шевченка. Львів. 1911 р.
- Немирівське городище. Київ. 1911 р.
- Выставка Ломоносов и Елизаветинское время.
- Пробування Ломоносова на Україні. Київ. 1911 р.
- Национальное искусство и задачи искусства на Украйнь. Москва. 1912 р.
- Расписная паська. Кам.-Под. 1912 р.
- На руїнах Бакоти. Київ. 1912 р.
- Староруський некрополь (у Києві на Звіринці). Київ. 1912 р.
- Мотивы украинского орнамента. Москва. 1913.

*Музей та могила
Костянтина Віталійовича
Широцького
в селі Білоусівка*

Пам'ять про цю неординарну особистість увіковічена у назві вулиці та провулку у м.Вінниця. У Хмельницькій області з 1993 року існує обласна премія імені Костянтина Широцького, яка присуджується за досягнення в галузі мистецтвознавства, фольклору та етнографії Поділля.

В 2016 році в Білоусівці відбувся районий фестиваль народної творчості імені Костя Широцького «Кроковеє колесо», присвячений 130-річчю з дня народження видатного громадського діяча, педагога, історика, краєзнавця, мистецтвознавця. В 2018 році у Білоусівській школі створено музей Костя Широцького.

«Будемо сподіватися, що скоро турбота про зростання національного мистецтва стане справою суспільною і що нинішня розхитаність у підвалинах нашого суспільства, створена збігом несприятливих обставин, — тільки тимчасовий і перехідний щабель до тієї славної, можливо, недалекої од нас епохи, коли наші художники, за прикладом майстрів старої України, знову творитимуть глибоко пережиті твори в національному дусі». Ці рядки, написані Костянтином Віталійовичем Широцьким залишаються актуальними й дотепер.

На завершення розповіді хочеться навести вірш Степана Руданського «Ти не моя», присвячений Марії Княгницькій, бабусі Костя Широцького:

*Ти не моя, дівчино дорога!
І не мені краса твоя;
Віщує думонька смутная,
Що ти, дівчино, не моя!
Ти не моя! За личко гарне
Справляє хтось колодія...
Мої ж літа проходять марне,
Бо ти, дівчино, не моя!..
Ти не моя!.. І брови чорні
Милує інший, а не я,
І інший хтось тебе пригорне,
А ти, дівчино, не моя!..
Ти не моя, голубка сива!..
Щаслива доленька твоя,
Моя же доля нещаслива,
Бо ти, дівчино, не моя!..
Ти не моя! Но що ж я маю?
Чим похвалюсь тобі і я?
Хіба лиш тим, що тя кохаю;
Но ти, дівчино, не моя!..*

Використанні електронні джерела

- Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції на честь 10-річчя створення відділу старожитностей Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника [Електронний ресурс] / [редкол.: В. С. Травінський (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2011. – 178. – Режим доступу: <http://muzeum.in.ua/files/doc/Збірник2011.pdf> . – Дата перегляду 26.06.2019. – Назва з екрана.
- Білокінь, С. І. ШИРОЦЬКИЙ Костянтин Віталійович [Електронний ресурс] / С. І. Білокінь // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2013. - 688 с.: іл.. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Shyrotskyj_K . – Дата перегляду 26.12.2018. – Назва з екрана.
- Будзей Олег 13 вересня [Електронний ресурс] / Олег Будзей // веб-сайт: «Вічний Кам'янець». – Режим доступу: https://kampod.at.ua/publ/znakhidki_vid_o_budzeja/kam_39_janeckij_kalendar/kam_janeckij_kalendar_na_13_veresnja/48-1-0-1234. – Дата перегляду 20.12.2018. – Назва з екрана.
- Бушак Станіслав Козак Мамай: феномен образу [Електронний ресурс] / Станіслав Бушак // веб-сайт: «Рід і Віра». – Режим доступу: <https://www.ridivira.com/uk/literature/knygy/kozak-mamay-fenomen-odnoho-obrazu-ta-sproba-prochytannia-ioho-kulturnoho-identyfikatsiinoho-kodu?showall=1> . – Дата перегляду 20.06.2019. – Назва з екрана.

• Горбатюк Василь, Забашта Ростислав До життєпису Костя Широцького (липень 1918 – вересень 1919 рр.) [Електронний ресурс] / Василь Горбатюк, Ростислав Забашта // Студії мистецтвознавчі. – К.: ІМФЕ НАН України, 2009 . – № 3(27). – С. 122-134. – Режим доступу:

[http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27626/07-](http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27626/07-Gorbatyuk.pdf?sequence=1)

[Gorbatyuk.pdf?sequence=1](http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27626/07-Gorbatyuk.pdf?sequence=1). – Дата перегляду 31.05.2019. – Назва з екрана.

• Жежера Віталій «Тарас твоєими записками неихто издесь не мужаєца» або Маловідомий Шевченко [Електронний ресурс] / Віталій Жежера // веб-сайт: «Арата український національний портал». – Режим доступу: http://www.aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=122. – Дата перегляду 18.06.2019. – Назва з екрана.

• Іваневич Лілія Народне вбрання українців Поділля в дослідженнях Костя Широцького мистецтвознавцям [Електронний ресурс] / Лілія Іваневич // веб-сайт: «Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України». – Режим доступу: <http://nte.etnolog.org.ua/zmist/2016/N4/54.pdf>. – Дата перегляду 25.05.2019. – Назва з екрана.

• Кароєва Т. Р. Хронологічний довідник Широцький Костянтин Віталійович До 130-річчя від дня народження (07.06.1886-13.09.1919) [Електронний ресурс] / Т. Р. Кароєва // веб-сайт: «Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва». – Режим доступу:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:jj7H_m97HfEJ:www.library.vn.ua/publications/2016/zpd_Vin2016/zpd_Vin2016_19.html+&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera. – Дата перегляду 20.06.2019. – Назва з екрана.

- Медведчук Галина Широцький повертається з небуття [Електронний ресурс] / Галина Медведчук // веб-сайт: «Гарбуз: Рідне - модне!». – Режим доступу: <http://garbuz.org.ua/statti/rizne/shirockiy-povertaietsy-a-z-nebuttya.html>. – Дата перегляду 25.12.2018. – Назва з екрана.
- Музей Костя Широцького відкрили у Білоусівській школі Тульчинської ОТГ [Електронний ресурс] // веб-сайт: «ОТГinfo/net Огляд подій з життя громад». – Режим доступу: <https://www.otginfo.net/novyny/tulchyn/muzej-kostya-shyrotskogo-vidkryly-u-bilousivskij-shkoli-tulchynskoyi-otg>. – Дата перегляду 5.06.2019. – Назва з екрана.
- Нестеренко Петро Він торував дорогу мистецтвознавцям [Електронний ресурс] / Петро Нестеренко // веб-сайт: «Слово Просвіти». – Режим доступу: <http://slovoprosvity.org/2008/01/21/99-old/>. – Дата перегляду 25.12.2018. – Назва з екрана.
- Олег Шупляк [Електронний ресурс] // веб-сайт: «Picua 2.0». – Режим доступу: https://picua.org/album/oleg-shuplyak.jF2N/?sort=date_desc&page=1. – Дата перегляду 20.06.2019. – Назва з екрана.
- Український іконопис XII–XIX ст. [Електронний ресурс] // веб-сайт: «Національний художній музей України». – Режим доступу: <http://namu.kiev.ua/ua/about/collections/icon-painting/7.html>. – Дата перегляду 25.06.2018. – Назва з екрана.
- Черкаська Ганна Кость Широцький [Електронний ресурс] / Ганна Черкаська // веб-сайт: «UAHistory». – Режим доступу: http://uahistory.com/topics/famous_people/4878. – Дата перегляду 25.12.2018. – Назва з екрана.

- Черкаська Ганна Ликера Полусмак [Електронний ресурс] / Ганна Черкаська // веб-сайт: «UAHistory». – Режим доступу: http://uahistory.com/topics/famous_people/7376. – Дата перегляду 25.12.2018. – Назва з екрана.
- Чорна Світлана Художник, який повернув державі її тисячолітній герб – тризуб [Електронний ресурс] / Світлана Чорна // веб-сайт: «Голос України газета Верховної Ради України». – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/315251>. – Дата перегляду 18.06.2019
- Шероцькій К. Очерки по історії декоративного мистецтва України. - I- Художественное убранство дома вь прошломъ и настоящемъ [Электронный ресурс] / К. Шероцькій // Киевъ, 1914. – Режим доступу: http://torba.etnoua.info/files/Ocherki-po-istorii-dekorativnogo-iskusstva-Ukrainy_KSherockij_1914.pdf. – Дата просмотра: 15.06.2019
- Широцький Кость Шевченкова наречена [Електронний ресурс] / Кость Широцький // веб-сайт: «Ізборник». – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shirots.htm> .– Дата перегляду 20.12.2018. – Назва з екрана.
- Широцький Кость Національне мистецтво й завдання мистецтва в Україні [Електронний ресурс] / Кость Широцький // веб-сайт: «Вінницький обласний центр народної творчості». – Режим доступу: https://www.vocnt.org.ua/statti/mystetstvo_shyrotskiy. – Дата перегляду 20.05.2019. – Назва з екрана.
- Широцький Кость Спомини про Т. Шевченка п. Ликерії Яковлевої (Полусмаківни) [Електронний ресурс] / Кость Широцький // веб-сайт: «Ізборник». – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shirots.htm>. – Дата перегляду 20.12.2018. – Назва з екрана.

В презентації використані роботи відомого українського художника, нашого сучасника, Олега Шупляка: «Перелаз», «Гніздечко», «Лелека».

Дякуємо за увагу!

Матеріал зібрала та впорядкувала

Бондар О. І., бібліотекар I кат.

Науково-технічна бібліотека

Вінницького національного технічного

університету

library@vntu.edu.ua

2019 рік

